

WITOLD ZAKRZEWSKI

(1918–1992)

Bibl. Jag.

Konstytucjonalista i ustrojoznawca, profesor Witold Zakrzewski urodził się 17 grudnia 1918 roku w krakowskiej rodzinie prawniczej, powiązanej „po mieczu i po kądzieli” ze środowiskami uniwersyteckimi. W rodzinnym mieście ukończył szkołę powszechną i VIII Gimnazjum Matematyczno-Przyrodnicze. W roku 1936 złożył egzamin maturalny. Jesienią 1937 roku rozpoczął studia akademickie, jednocześnie na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego i w krakowskiej Akademii Handlowej. Zainteresowanie prawem publicznym skłoniło go już we wczesnym etapie studiów do zapisu na seminarium z prawa konstytucyjnego, prowadzone przez profesora Macieja Starzewskiego. Zainteresowanie problematyką gospodarczą (i zapewne studia na Akademii Handlowej) zaprowadziło W. Zakrzewskiego do grona uczestników seminarium z ekonomii, prowadzonego przez profesora Adama Heydla.

Wybuch wojny 1939 roku przerwał tok studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jako plutonowy podchorąży W. Zakrzewski bierze udział w kampanii wrześniowej. Wraz z 5 Dywizją Artylerii walczy pod Tomaszowem Lubelskim, gdzie za odwagę bojową zostaje odznaczony Srebrnym Krzyżem *Virtuti Militari*. Tam 20 września 1939 roku dostaje się do niewoli niemieckiej. Zwolniony po miesiącu przenosi się do Warszawy. Tam też odnajduje się w gronie pierwszych, którzy zabiegają o rozpoczęcie tajnego nauczania na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Zabiegi te kończą się powodzeniem. W. Zakrzewskiemu udaje się kontynuować i kończyć w 1945 roku studia prawnicze. Studia na tajnym Wydziale Prawa UW łączy z pracą zarobkową w Radzie Głównej Opiekuńczej, od maja 1941 roku w Krakowie.

W 1945 roku W. Zakrzewski rozpoczyna w Krakowie aplikację sądową oraz pracę na reaktywowanym Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w charakterze asystenta-wolontariusza. W 1946 roku uzyskuje stopień doktora na podstawie rozprawy *Wolność a struktura władz państwowych w teorii Montesquieu i Rousseau*. Wkrótce po tym jako stypendysta Ministerstwa Oświaty wyjeżdża dla odbycia studiów podyplomowych do Edynburga. Studia kończy w październiku 1947 roku uzyskaniem *Diploma in Administrative Law and Practice*. Po powrocie ze stypendium pracuje przez szereg miesięcy w kancelarii Rady Państwa i w Ministerstwie Oświaty. Od września 1948 roku wraca na stałe do Krakowa, gdzie na wniosek profesora Konstantego Grzybowskiego obejmuje etat adiunkta w Katedrze Prawa Państwowego (Konstytucyjnego) UJ.

Od 1948 roku profesor Witold Zakrzewski na stałe wiąże się zawodowo z Wydziałem Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Tu uzyskuje kolejne stanowiska w hierarchii akademickiej: w lutym 1956 – docenta, w 1964 – profesora nadzwyczajnego, w 1974 roku – profesora zwyczajnego. Pełni też obowiązki organizacyjne: kierownika Zawodowego Studium Administracyjnego, prodziekana Wydziału ds. Studiów Zaocznych, z-cy dyrektora i dyrektora Instytutu Nauk Politycznych. Po przejściu profesora Konstantego Grzybowskiego do nowo powstałej Katedry Historii Doktryn Politycznych i Prawnych obejmuje kierownictwo Katedry Prawa Państwowego (Konstytucyjnego).

Dorobek naukowy i publikacyjny profesora Witolda Zakrzewskiego obejmuje całościowo ponad dwieście opracowań: od monografii i znaczących udziałów w pracach zbiorowych, poprzez rozprawy, artykuły, referaty na zjazdach i konferencjach naukowych po opinie, ekspertyzy, recenzje i komunikaty naukowe oraz artykuły popularnonaukowe.

Zasadniczą dziedziną badań profesora Witolda Zakrzewskiego pozostawała szeroko rozumiana nauka prawa konstytucyjnego, kojarzona – na ogół – z refleksją w obszarze teorii państwa, historii myśli politycznej i ustrojoznawstwa porównawczego. W czterech sferach problemowych dociekania Profesora stanowią kanon dorobku polskiego konstytucjonalizmu powojennego. Sfery te to: teoria i zasady działalności prawotwórczej, problematyka pozycji ustrojowej i funkcji organów przedstawicielskich, zakresu oraz struktury wewnętrznej konstytucji, a także – zwłaszcza w latach osiemdziesiątych – kwestie pozycji ustrojowej i struktury rządu w ujęciu porównawczym. Wiele prac poświęcił nadto ustrojowi i funkcjonowaniu systemu terenowych organów władzy (rad narodowych); pogłębioną refleksję konstytucjonalisty łączył tu z wieloletnim doświadczeniem praktyka.

Studia nad zasadami działalności prawotwórczej oparł W. Zakrzewski na ugruntowanej bazie badań porównawczych. Kolejne monografie: *Działalność prawotwórcza w świetle teorii niemieckiej* (Kraków 1959), *Ustawa i delegacja ustawodawcza w Anglii* (Kraków 1960), *Działalność prawotwórcza w doktrynie francuskiej* (Kraków 1962) stworzyły solidną bazę dla gruntownych badań działalności prawotwórczej w Polsce. Ich rezultat to: rozprawa *Działalność prawotwórcza o mocy ustawy w Polsce Ludowej* (Zeszyty Naukowe UJ, Prawo, 1962) oraz słynne polemiki z E. Iserzonem i S. Rozmarynem na łamach „Państwa i Prawa”, w tym cytowane po wielokroć, pełne pasji artykuły: *Na marginesie artykułu Stefana Rozmaryna „O rozszerzeniu uprawnień ministrów w PRL”* („Państwo i Prawo”, 1956, nr 5–6); *W sprawie samoistnych uchwał Rządu* („Państwo i Prawo”, 1966, nr 4–5) oraz *O podstawach działalności prawotwórczej Rządu* („Państwo i Prawo”, 1966, nr 7–8). Do problematyki działalności prawotwórczej W. Zakrzewski wielokrotnie powracał w rozprawach i artykułach głównie na łamach „Państwa i Prawa” oraz „Studiów Prawniczych”. Trwałe zwięźcenie dociekań stanowi fundamentalna monografia: *Zakres przedmiotowy i formy działalności prawotwórczej* (Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1979).

Nurt zainteresowań problematyką organów przedstawicielskich – z uwzględnieniem dorobku klasycznej myśli politycznej – uwidocznił się już w dysertacji doktorskiej o strukturze władz państwowych w świetle poglądów Montesquieu i J.J. Rousseau. Nawiązał do tego nurtu W. Zakrzewski w pierwszej swej publikowanej pracy *Pojęcie narodu w Konstytucji Marcowej* („Państwo i Prawo”, 1946, nr 7) oraz w studiach o angielskim samorządzie terytorialnym, a także o genezie i specyfice parlamentu angielskiego.

Znaczącym elementem wspomnianych studiów stały się rozprawy: *W sprawie uściślenia prawno-politycznych konstrukcji mandatu przedstawicielskiego* („Państwo i Prawo”, 1968, nr 7), *Sejm PRL a zasada ludowładztwa* („Państwo i Prawo”, 1969, nr 4–5) oraz dwa szeroko dyskutowane artykuły: *O klasyfikacji funkcji Sejmu* („Państwo i Prawo”, 1971, nr 3–4) i *Jeszcze o funkcjach Sejmu* („Państwo i Prawo”, 1971, nr 10). Swoistym podsumowaniem studiów nad pozycją i funkcjami Sejmu stały się dwa obszernie rozdziały („Sejm PRL jako najwyższy przedstawicielski organ władzy państwowej” i „Aktywność i funkcje Sejmu”) monografii *Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Studium polityczno-prawne* (pod red. A. Burdy, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1975).

Studia nad teorią konstytucji jako aktu prawnego szczególnej mocy zapoczątkował W. Zakrzewski jeszcze w okresie pobytu stypendialnego w Wielkiej Brytanii. Świadczą

o tym dwa wczesne studia: *Nauka o konstytucji w Wielkiej Brytanii* („Państwo i Prawo”, 1947, nr 11) oraz *Angielskie normy konstytucyjne* („Państwo i Prawo”, 1948, nr 7). Do chwili obecnej za należące do kanonu wiedzy o konstytucji uważane jest studium *Zagadnienie rewizji konstytucji* („Państwo i Prawo”, 1957, nr 4–5), rozgraniczające pojęcia nowelizacji, zmiany, rewizji, przełamania i przeobrażenia ustawy zasadniczej. Do nurtu zainteresowań teorią konstytucji powrócił W. Zakrzewski wówczas, gdy zarysowały się – niespełnione zresztą – nadzieje na ustanowienie nowej ustawy zasadniczej w miejsce Konstytucji z 22 lipca 1952 roku, tj. u progu lat siedemdziesiątych. Rozprawa *Konstytucja państwa a konstytucja społeczeństwa* („Państwo i Prawo”, 1969, nr 11) była zwiastunem „powrotu” do problematyki teorii konstytucji.

Podjął w niej, nie po raz pierwszy, kluczową kwestię zakresu przedmiotowego i charakteru prawnego regulacji konstytucyjnej. Uwypuklił dylematy wyboru między koncentracją unormowań wokół instytucji państwa i relacji: państwo–obywatele (*konstytucja państwa*) a realizacją naonczas politycznie modnego postulatu poszerzenia regulacji konstytucyjnej na niektóre sfery „pozapaństwowych” stosunków społecznych (*konstytucja społeczeństwa*).

Kontynuację prac W. Zakrzewskiego nad teorią konstytucji znaczyły kolejne rozprawy: *Struktura wewnętrzna konstytucji i problemy jej optymalizacji* („Państwo i Prawo”, 1972, nr 11), *Die verfassungrechtliche Entwicklung der Volksrepublik Polen* („Jahrbuch des öffentlichen Recht der Gegenwart”, 1975, Band 24), *Grundzüge der polnischen Verfassungsreform vom 10 Februar 1976* („Jahrbuch des öffentlichen Recht der Gegenwart”, 1978, Band 27) oraz studium *Konstytucja a doktryna polityczna*.

Wiele uwagi, zwłaszcza w późniejszej swej działalności badawczej, poświęcił W. Zakrzewski organom władzy wykonawczej. W początkach lat pięćdziesiątych, wraz z A. Burdą i R. Klimowieckim, ogłosił studium o systemie organów władzy i administracji państwowej w projekcie konstytucji PRL. Do zagadnień usytuowania rządu i organów administracji powracał w pracach dotyczących podstaw prawnych oraz zakresu prawotwórczej działalności rządu i ministrów. Czynił to m.in. w rozprawach: *Zagadnienie podstawy prawnej aktów normatywnych administracji w PRL; O podstawach działalności prawotwórczej Rządu* i rozprawie: *Działalność prawotwórcza* (z 1977 roku).

Trzy erudycyjne prace o rządzie w Republice Federalnej Niemiec (*Federalny aparat rządowy i jego stosunek do administracji krajowej w Republice Federalnej Niemiec*, „Studia Prawnicze”, 1980, nr 4; *Pozycja ustrojowa egzekutywy w Republice Federalnej Niemiec*, „Państwo i Prawo”, 1980, nr 1; *Parlamentarne formy oddziaływania na realizację zadań rządu związkowego w RFN*, „Studia Prawnicze”, 1980, nr 4) stały się zaczątkiem czwartego nurtu badań W. Zakrzewskiego. Kontynuował je Profesor w latach osiemdziesiątych, z rosnącą intensywnością publikując też kolejno udokumentowane i gruntowne studium *Ewolucja struktury rządu w wysoko rozwiniętych państwach burżuazyjno-demokratycznych* („Studia Prawnicze”, 1981, nr 1–2), artykuł *Problemy regulacji prawnej pozycji ustrojowej rządu* („Państwo i Prawo”, 1984, nr 6) i rozprawę *Rada Ministrów i Rząd* (w pracy zbiorowej: *Wybrane problemy prawa konstytucyjnego*, Lublin 1985).

W osobowości profesora W. Zakrzewskiego postawa pozytywisty, wyznającego zasadę, iż w każdej sytuacji dziejowej można i trzeba pracować dla dobra narodu, państwa i nauki, spletała się z pasją polemisty i działacza społecznego. Pasja ta nakazywała mu przeciwstawiać się tendencjom praktyki (oraz uzasadnieniom usłużnej doktryny) do rozszerzania poza ówczesne ramy konstytucyjne samoistnej prawotwór-

czej działalności rządu i naczelnych organów administracji resortowej, i to jeszcze przed przełomem październikowym 1956 roku. Ona, wespół z rozeznaniem wartości demokracji parlamentarnej (w tym szczególnie bliskiej W. Zakrzewskiemu demokracji angielskiej), inspirowała do napisania artykułu polemicznego *Szereg nieporozumień czy tylko jedno* („Prawo i Życie”, 1957, nr 15), a wraz z K. Opalkiem, wieloletnim przyjacielem, znamiennej dla procesów demokratyzacji popaździernikowej pracy *Z zagadnień praworządności socjalistycznej* (Warszawa 1958).

Jako człowiek czynu i zwolennik pracy organicznej włączał się chętnie i aktywnie w nurt wydarzeń bieżących. Konsekwentnie stroniący od przynależności partyjnej, przez wiele lat pozostawał aktywny w Związku Nauczycielstwa Polskiego, po kierowanie uczelnianą organizacją Związku. Zdecydowany zwolennik demokracji i pluralizmu dał temu wyraz, gdy jako znany parlamentarzysta opowiedział się – w 1981 roku – za ustawowym uregulowaniem pluralizmu związkowego. Zasiadając, jako radny bezpartyjny (od 1965 roku) najpierw w miejskiej, a następnie wojewódzkiej radzie narodowej rodzinnego miasta i regionu, w składzie prezydium tej ostatniej oraz jako przewodniczący komisji, w toku działania przenosił tam wiedzę prawnika-teoretyka i nabywał doświadczenie praktyka. Problematyce rad, ich prezydów i komisji poświęcił siedemnaście rozpraw i artykułów, nierzadko inspirowanych potrzebami praktyki, zawsze zaś kojarzących – w stopniu gdzie indziej nieczęsto spotykanym – erudycję i docieklivość teoretyka z wyczuciem i zrozumieniem uwarunkowań praktyki.

Wieloletnia działalność w terenowych organach przedstawicielskich stała się przesłanką dwukrotnego przyjęcia wyboru w skład Sejmu w trudnych, nietypowych latach 1980–1989. Rychło doceniono tu wiedzę bezpartyjnego posła-konstytucjonalisty, powierzając W. Zakrzewskiemu najpierw wiceprzewodnictwo, następnie zaś przewodnictwo Komisji Prac Ustawodawczych. Ślady jego myśli i pióra znaleźć można w treści wielu uchwalonych wówczas ustaw ustrojowych: o Trybunale Konstytucyjnym, Rzeczniku Praw Obywatelskich, prawie o ustroju sądów powszechnych czy o systemie rad narodowych i samorządu terytorialnego (której był referentem). Wiele propozycji ustawodawczych uległo, na miarę możliwości oddziaływań Profesora, korekcie lub (jak niekonstytucyjny projekt ustawy o Radzie Ministrów) poniechaniu. Niekwestionowany jest też wieloletni wkład profesora Zakrzewskiego w prace Rady Legislacyjnej.

W. Zakrzewski z dużą swobodą przekraczał granice swej koronnej specjalności: nauki prawa konstytucyjnego. Nawiązywał tą drogą do tradycji ukształtowanej przez swego Mistrza i Przyjaciela zarazem, Profesora Konstantego Grzybowskiego. Wpisywał się też w płodny i ciekawy nurt badań komparatystycznych, łączących w spójną jedność refleksję prawnoustrojową, politologiczną i głęboką znajomość dziejów myśli i ustrojów. Towarzyszyli W. Zakrzewskiemu wieloletni współpracownicy: profesorowie Kazimierz Opalek i Marek Sobolewski.

Ze swym doktoratem na pograniczu historii doktryn polityczno-prawnych i teorii prawa konstytucyjnego, z pracami na temat interpretacji dziedzictwa rewolucji angielskiej w XVII wieku, a rozprawą porównującą koncepcje lityczne Monteskiusza i Stanisława Leszczyńskiego, z rozprawą na temat relacji pomiędzy naukami historyczno-prawnymi a pozytywno-prawnymi (na łamach „Czasopisma Prawno-Histo-

rycznego”, 1964, nr 1), z wyraźnymi odniesieniami historyczno-doktrynalnymi w pracach o systemie przedstawicielskim i zasadzie ludowładztwa mógł W. Zakrzewski zasadnie aspirować do miana znawcy problematyki historyczno-doktrynalnej.

Był autorem szeregu prac o wyraźnie politologicznym profilu. Dość wspomnieć rozprawy: *Z zagadnień systemów wyborczych państw burżuazyjnych* („Państwo i Prawo”, 1961, nr 7); *Ograniczenia i deformacje cechujące brytyjski system wyborczy* (w: *Zagadnienia współczesnego prawa państwowego*, Wrocław 1967) czy studium *Sur les régimes politiques de la séparation de pouvoirs, d’assemblée et de l’unité de pouvoir* (w: *Liber Amicorum August de Schryver*, Gent 1968) po „Instytucjonalne uwarunkowania kultury politycznej” („Studia Nauk Politycznych”, 1980, nr 4).

Na wyróżnienie zasługuje w tej grupie prac W. Zakrzewskiego opublikowana w 1961 roku (w: „Studiach Socjologiczno-Politycznych”, nr 10) rozprawa *W sprawie klasyfikacji systemów partyjnych*. Zaproponowana tam koncepcja szerokiego ujmowania systemu partyjnego, przy objęciu tym pojęciem także organizacji i zinstytucjonalizowanych grup społecznych, stanowiących swoiste zaplecze wpływu partii *sensu stricto*, mimo swej kontrowersyjności, zyskała wielu adherentów, a w każdym razie stanowi do dziś powszechnie powoływany punkt odniesienia przy definiowaniu i typologizacjach systemów partyjnych. Do problematyki systemu partyjnego powrócił W. Zakrzewski w gruntownych, udokumentowanych studiach na temat systemu partyjnego Stanów Zjednoczonych Ameryki (*Szczególne cechy amerykańskiego systemu partyjno-politycznego i ich geneza*, w: *Instytucje i doktryny prawno-polityczne Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Wrocław 1974; *System partyjny*, w: *Instytucje polityczno-prawne Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Wrocław 1977).

Katedra kierowana przez profesora Zakrzewskiego skupiała wielu adeptów wiedzy konstytucyjnej i ustrojoznawczej, których pociągał rozmach i pełen otwarcia i tolerancji klimat seminariów prowadzonych przez wiele lat wspólnie przez profesorów Zakrzewskiego i Sobolewskiego. Śledząc wielowątkowe analizy W. Zakrzewskiego w konfrontacji z syntetyzującymi uwagami M. Sobolewskiego, uczyli się sztuki naukowego dyskursu. Obcowali – w czasie minionym – z europejskim wymiarem konstytucjonalizmu. Nic więc dziwnego, że z tych seminariów wyszło czterech profesorów, kilku doktorów habilitowanych, wielu doktorów prawa konstytucyjnego i politologii. Jeśli dodać dziesięć doktoratów przygotowanych pod naukową opieką profesora Zakrzewskiego, kilka habilitacji, które życzliwie wspierał, szereg opinii przy doktoratach, habilitacjach, wnioskach profesorskich, to trudno zaprzeczyć jego zasługom jako promotora i wychowawcy młodej kadry. Wiele publikujący – z reguły z dużym rezonansem – autor prac ogłaszanych na łamach „Państwa i Prawa” i „Problemów Rad Narodowych” wspierał je W. Zakrzewski nie tylko artykułami i recenzjami wydawniczymi. Przez wiele lat służył kompetentnym i wytężonym udziałem w pracach komitetów redakcyjnych.

Intensywna praca badawcza i organizacyjna, dydaktyka uniwersytecka kojarzona z pracą radnego, a potem posła-przewodniczącego Komisji, seminaria dyplomowe (popularne tak wśród młodzieży, jak i doświadczonych praktyków, uzupełniających studia zaoczne), pośpiech i nerwowość prac parlamentarnych w trudnym okresie lat

osiemdziesiątych uczyniły swoje. W przeddzień wyjazdu do Wielkiej Brytanii [gdzie z upodobaniem powracał w badaniach, faktografii wykładów i seminariów, we wspomnieniach i żartach], który miał odbyć w składzie delegacji parlamentarnej, „dopadł” Profesora wylew. Nastąpiła długotrwała rekonwalescencja.

Mimo jej sukcesu stan zdrowia nie pozwolił Profesorowi zrealizować zamiaru napisania podręcznika, mającego syntetyzować wieloletnie przemyślenia i doświadczenia wykładowcy. Nie zdołał opublikować monografii o Sejmie lat osiemdziesiątych, łączącej rozległą wiedzę teoretyka z doświadczeniem obserwacji uczestniczącej posła dwóch burzliwych kadencji.

Swe regularne, poniedziałkowe seminaria w lokalu Katedry zastąpił Profesor spotkaniami w mieszkaniu, zawsze otwartym dla uczniów i współpracowników, przy filiżance aromatycznej herbaty i ciasteczkach serwowanych przez Małżonkę Profesora. Z nieodłączną chusteczką w butonierce i miłym uśmiechem witał u drzwi. Radził pracującym nad doktoratami i habilitacjami. Wiódł rozmowy z odwiedzającymi Profesora uczniami i kolegami.

Nadwerżone serce dawało znać o sobie. Profesor Witold Zakrzewski zmarł 16 października 1992 roku w Krakowie. Spoczywa na cmentarzu Rakowickim.

Marian Grzybowski